

Avantgarde és forradalom

„Mi, a jelenkor emberei, tiszteljük az értékeket, és amikor múltunk jelentős mozzanatairól beszélünk, bizonyos szertartásossággal tesszük ezt, ám ennek nincs misztikus jelentése; jelentését az értékek tisztelete adja, az értékeké, amelyeket meg kell őriznünk és vissza kell hódítanunk, lépésről lépésre.“ A Tîrgu Jiu-i Brâncuși-kollokviumon, 1975-ben hangzottak el ezek a szavak. Vasile Drăguț így folytatta gondolatmenetét: „Ha egy jó urbanisztikai — vagyis kulturális — megoldással be fogjuk tudni bizonyítani, hogy ami Tîrgu Jiuban értéket képvisel, nem a múlt értéke, hanem szellemi jelenlétünké, élő és ösztönző érték, akkor ezzel azt is bebizonyítjuk, hogy Brâncuși — a XX. század egyetemes művésze — nem elszigetelt jelenség otthon; ellenkezőleg, olyan jelenség, amelyet mindaz igazol, ami jót ennek a népnek az építészete, népművészete teremtett.“ (Arta, 1975. 3.)

A világhírű helyi Brâncuși-emlékek jövőjének és Tîrgu Jiu városi fejlődésének összekapcsolása figyelmeztető példa arra, hogy az egykori avantgarde öröksége ma már természetesen hozzátartozik a nemzeti kultúrkinccsekhez. Vagyis azok, akik egykor művészetükkel, egész magatartásukkal hevesen tiltakoztak a múlttisztelet ellen, maguk is e tisztelet tárgyává válnak. Igaz, a régi ellen-szerek, az időtől meghaladott szembenállások sokszor még érzékelhetők, de ilyenkor hasonló hevességgel nyilvánul meg a rokonszenv, a feltétlen kiállítás is — mint ahogy ezt a magyar s a nemzetközi avantgarde ugyancsak kiemelkedő egyéniségének, Kassák Lajosnak az esete, élete és utóélete igazolja. Passuth Krisztina közelmúltban megjelent könyve (*Magyar művészek az európai avantgarde-ban*) kapcsán ezt teszi szavá Rózsa Gyula, és higgadt mérlegelést igényel — az avantgarde művészet múltjával, illetve a vele foglalkozó művészettörténeti munkákkal kapcsolatban, amikor például a következőket írja: „Hogy a nagy nyugati korpuszok és az ismert folyóiratok publikációin kívül belgrádi katalógusok, lódzi leltárkönyvek, bukaresti publikációk és csehszlovákiai közlemények eredményeire is hivatkozik, annak természetesnek kellene lennie, de még mindig nem az.“ (*Irígylem az irodalmárokat*. Élet és Irodalom, 1975. 49.) Ha a művészeti avantgarde-dal való foglalkozást nem tekintjük önmagában szellemi tettnek, illetve eleve kétes kísérletnek, realisabb kép alakulhat ki a művészi értékről s magáról az avantgarde mozgalom egyes szakaszairól, belső problémáiról. Rózsa Gyula kifogásolja például, hogy az említett könyvben elsikkad „olyan, végre igazán feltárássra érett jelenség, mint a bécsi Uitz—Kassák ellentét, ezért szalasztja el a könyv a nagy lehetőséget, hogy vitái és együttárcolásai közben végre képet adjon a Kassákkal sem mindenben egyetértő Kállai Ernőről, ezért nincs mellékes megemlítésénél több a *Ma* és az *Akasztott Ember*, a *Ma* és az *Egység* csatázásairól.“

Itt már a *Korunk*-történet határára jutunk, hiszen Kassák is, Kállai Ernő is régi *Korunk*-munkatárs; igaz, Kassák csak 1929-ig (főként 1926-ban) van jelen a folyóiratban, Kállai Ernő viszont a húszas évek úttörése után 1938—1939-ben szintén jelentős szerepet vállal a nemzetközi avantgarde s a nemzeti jegyeket őrző művészet értelmezésében, közelítésében. Feltárni való mindenhol bőven van még, érintkezési felületek mindegyre mutatkoznak. Nemrégiben emlékeztek meg például a *Contimporanul* égisze alatt 1924-ben Bukarestben rendezett nagyszabású nemzetközi avantgarde kiállításról (Radu Stern: *50 de ani de la prima expoziție a „Contimporanului“*. Arta, 1974. 12.). Egy háromtagú bizottság — Ion Vinea (József Attila fordította le a *Korunk*-nak, 1938-ban, egy versét), Marcel Iancu és M. H. Maxy — védnöksége alatt a korabeli román avantgarde egyéniségei, így Brâncuși, maga Marcel Iancu és Maxy, Milița Petrașcu, Victor Brauner s mellettük a varsói *Blok* konstruktivistái, Kassák, a *Ma* bécsi szerkesztője s az ugyan-csak *Ma*-munkatárs Mattis-Teutsch János, belgiumi expresszionisták és konstruktivisták, a cseh Karel Teige, a *Staub* és *Disk* társszerkesztője, a szerb Jac-leck, a svéd Viking Eggeling, a németek közül (többek közt) Hans Arp és Paul Klee állították ki munkáikat a bukaresti tárlaton. (Az egyik legrészletesebb beszámolót a kiállításról Tudor Vianu írta... A tárlat ideje alatt felolvasást is

rendeztek, Marinetti, Max Jacob, André Breton, Jeszenyin, Ion Barbu, Urmuz és mások műveiből... Ez a névsor a régi *Korunk* olvasójának ismerősen cseng!

Az egyes életutak, művészi pályák, mint tudjuk, a későbbiekben különböző irányokba ágaztak el. Egyeseké a szélsőséges individualizmusba, másoké (Marinetti) a fasizmusba, többeké a proletárforradalom, majd a szocializmus vállalásába. Ez utóbbinak egyik legnevesebbje a teoretikus Mácza János, aki egykor szintén a *Ma* munkatársa volt, majd Szovjet-Oroszországban az *Oktyabr*-csoport megalakítója (melyhez a forradalmi avantgarde olyan ismert művészei tartoztak, mint Diego Rivera, Dejneka, a szovjet grafikus Moor, Eizenstein, Uitz Béla, Tóth Viktor), később a moszkvai Lomonoszov Egyetem esztétikaprofesszora. Az egy évvel ezelőtt elhunyt neves tudós szellemi hagyatékába enged bepillantást Varga Mihály emlékezése (*Levelek Mácza Jánostól*. Népszabadság, 1975. 280.). Varga, az októberi forradalom utáni évek irodalmi és művészeti életének kutatója, a korba ágyazva vázolja fel Mácza pályáját: „az esztétikai elveket szinte naponként váltó és eladó, olykor meglehetősen kisszerű csoportarcok közepette — ha csak néhány évre is — szinte világítótoronyként emelkedett ki ebből a mezőnyből a maga európai látókörével, alapos szaktudásával, szocialista elkötelezettségével, forradalmi humanista programjával és őszinte internacionalizmusával az osztályharcos s egyúttal *korszzerű* és színvonalas művészetért küzdő Mácza János. Az elviség megszállottja volt, s ebben Lenin, Lunacsarszkij, Gorkij és Majakovszkij szellemiségével rokon. [...] Mácza mindig az első sorokban küzdött: nem sorkatonaként, de nem is partizánként, hanem — Lunacsarszkij szóhasználatával élve — mint sajátos felderítő: a »sereget« olykor messze megelőzve a jövőt kémlelte-kutatta, új utakat próbált törni a szocialista művészetben és a marxista esztétikában is. Innen, hogy egyaránt volt része bizalomban (a fiatal szovjetállam rendkívül felelős posztokat bízott rá) és bizalmatlanságban is (a 30-as évek második felében ő is támadások pergőtüzebe került).“ Mácza a munkát sosem hagyta abba, vállalta az „aprómunkát“ is, a dokumentumgyűjtést és -kiadást (*A szovjet művészet 15 éve oroszul látott napvilágot*); felismerte, hogy „tévedésből veszendőbe mehetnek olyan értékek is, amelyek szükségesegek lehetnek a magasabb rendű szintézishez. A dokumentumok összegyűjtése és közzétételére azonban részéről nem értékmentési akció volt (hiszen többségük értéke már az összeállítás pillanatában is rendkívül viszonylagos), sokkal inkább munkált itt az a szándék, hogy ne lehessen könnyedén megmásítani a történelmet, átugrani vagy kézlegyintéssel elintézni a kultúra forradalmasodása szempontjából nagyon is fontos korszakokat, s hogy bármikor rekonstruálhatók legyenek az Október utáni művészeti fejlődés szakaszai és szellemi küzdelmei, hogy az új nemzedékeknek ne kelljen újra feltalálniuk a spanyolviaszt...“

Mácza János — halála előtt egy hónappal — mintegy szellemi végrendeletét fogalmazta meg a tárgykör kutatójának írt utolsó levelében: „...Persze korántsem egyszerű feladat ez, itt nem csupán a szovjet sajtóban publikált magyar szerzőket és magyar irodalmat kell bemutatni, itt egy sokkal szélesebb és sokkal fontosabb irodalomtörténeti feladatról van szó általában. Adott esetben arról a szoros kapcsolatról, amely kialakult a szovjet irodalom és más literatúrák között, amelyek az irodalmi és művészeti fejlődés általános és egyetemes megújítására törekedtek. És nem egyszerűen stílusirányzati, hanem *lényegi* újításra. Ennek érzékeltetése — a mi huszadik századi irodalomtörténetírásunk nagy feladata. Ezzel kell kezdődnie már az első kötetnek is. Ne feledkezzék meg Gorkij cikkeiről, melyeket ez idő tájt publikált Svájcban a német *Aktion*ban, és főleg Lenin »Állam és forradalom« c. művéről (két fejezetét a »Ma« c. folyóiratunk különkiadásai közölték német fordításból), ezenkívül a forradalmi Oroszország belső alkotmányáról, amely az én fordításomban (németből) s szintén a »Ma« egyik számában látott napvilágot. Nem szabad megfeledkeznie az olyan kiadványokról, mint a New York-i »Új Előre«, a kolozsvári folyóirat és a »Kassai Munkás«. De hát mindezekről a dolgokról — amelyeknek nemcsak irodalmi, hanem fontos politikai és általános világnézeti jelentőségük volt — nekem most nincs erőm írni.“

Az ötvenéves kolozsvári folyóirat saját múltját becsüli meg, amikor felidézi Mácza János örökségét is, az avantgarde mozgalmak értékeremtését, a század eleji kísérletekből kinőtt nagy írói-művészi életműveket, a Bránçuși-ét csakhogy, mint a Kassák Lajosét vagy a Moholy-Nagy Lászlóét s a Mattis-Példschét. A sűrűsödő évfordulók (a *Contimporanul* bukaresti kiállítás után most például a *Korunk* félévszázados ünnepe, Bránçuși születésének centenáriuma, Tristan Tzara nyolcvanadik — meg nem ért — születésnapja) jó alkalmat biztosítanak az emlékezésre, s további kutatásra ösztönöznek.

K. L.

**PÁRTUNK SZEREPE
A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA
ÉS MUNKASMOZGALOMBAN**
(Lumea, 1975. 51.)

Az emberi társadalom átalakításáért, egy új gazdasági és politikai világrend meghonosításáért, a békéért vívott küzdelem szervezésében és vezetésében egyre növekszik világszerte a kommunista és munkáspártok szerepe; együttműködésük és szolidaritásuk erősítése, a marxizmus—leninizmus elvei alapján: történelmi szükségszerűség.

A Román Kommunista Párt — a hazai munkásmozgalom internacionalista hagyományait továbbfejlesztve — széles körű és állandó tevékenységet fejt ki a nemzetközi együttműködés fejlesztéséért, szolidaritást vállal a világ összes forradalmi, haladó és imperialistaellenes erőivel a szabadságért és függetlenségért, a haladásért és békéért, egy igazabb világért folytatott harcban. Különösen jelentősek az utóbbi években elért eredmények. 1974 végén pártunk 89 kommunista és munkáspárttal tartott kapcsolatot, 1969—1974 között közel 600 különböző szintű, kétoldali tanácskozáson vett részt, ebből több mint 200 megbeszélést a szocialista államok vezető pártjainak képviselőivel folytatott. Ebben az időszakban jelentősen elmélyültek a szocialista és szociáldemokrata pártokkal való együttműködési viszonyok; 1974 végén pártunk 27 szocialista párttal, 68 kormánypárttal, a nemzeti felszabadítási mozgalom 11 forradalmi szervezetével tartott fenn szoros kapcsolatot.

A Román Kommunista Párt megkülönböztetett figyelmet fordít a szocialista államok kommunista és munkáspártjaival való sokoldalú együttműködés, barátság és szolidaritás állandó erősítésére. Ezt bizonyítja a különböző szintű találkozások, tapasztalatcserek egész sora. Különösen jelentősek a Nicolae Ceaușescu elvtárs vezette magas szintű megbeszélések, amelyek döntő módon befolyásolták a pártok és államok közötti kapcsolatok elmélyülését, erősítették a népek barátságát.

A kétoldali kapcsolatok mellett pártunk jelen volt a kommunista és munkáspártok tanácskozásain, küzdött az egység és a nemzetközi kommunista mozgalom erősítéséért. Többször is hangsúlyozta a kölcsönös segítségnyújtásra alapozott új típusú kapcsolatok érvényesítését, a jogegyenlőség fontosságát, minden párt azon jogának tiszteletben tartását, hogy önállóan dolgozza ki általános politikai vonalát, forradalmi harcának stratégiáját és taktikáját. Ez az elv kell hogy alapul szolgáljon az eu-

rópai kommunista és munkáspártok konferenciáján is. Ma már lehetetlen a kommunista és munkáspárti tevékenységet egybehangoló központ fenntartása. A teljes jogegyenlőségben alapuló együttműködés megvalósítása vált szükségesé, amely kizárja a más pártok belügyeibe való beavatkozást. A felmerülő véleménykülönbségek nem befolyásolhatják a pártok közötti együttműködést és szolidaritást. A vitás kérdéseket a kölcsönös bizalom és megértés jegyében kell megoldani.

A Román Kommunista Párt XI. kongresszusának dokumentumai nagy fontosságot tulajdonítanak a kommunista, szocialista és szociáldemokrata, az összes haladó munkásszervezetek együttműködésének. A társadalmi fejlődés, a nemzetközi események megkövetelik a munkásosztály és az összes forradalmi, haladó erők egységét. E cél eléréseért pártunk mind szélesebb körben bontakoztatja ki az együttműködést a független gazdasági-társadalmi fejlődés útjára lépett afrikai, dél-amerikai, ázsiai országok haladó kormánypártjaival, a nemzeti felszabadítási mozgalmakkal. Hiszen ez az együttműködés gyorsítja az imperialista, kolonialista és neokolonialista politika felszámolását, egy új demokratikus politika térhódítását segíti elő. Pártunk küzd az egész emberi társadalom fejlődéséért, az egyetemes anyagi és szellemi haladás gyorsításáért; miközben arra összpontosítja erőfeszítéseit, hogy magasabb szintre emelje a román társadalmat, cselekvőven részt vesz a haladó erők általános harcában, küzd a háborúk kizárásáért a nemzetközi életből, hallatja hangját mindenütt, ahol a természet és a társadalom átalakításáról, az ember boldogulásáról van szó.

OPTIKAI SZÁMÍTÓGÉPEK FELE
(La Recherche, 1975. 9.)

Az információrobbanás növekvő igényeit a klasszikus távközlési rendszerek, valamint az egyre terebélyesedő és szaporodó „elektronikus agyak” mind nehezebben tudják kielégíteni. A rádióhullámok segítségével megvalósítható kapcsolatok számát mindeddig a hordozóhullám frekvenciájának növelésével igyekeztek emelni, ennek azonban a 10^{11} Hertz körül fellépő nagy energia-vesztéség áthághatatlan határt szab.

A hatvanas években feltalált és tökéletesített lézerek új lehetőségeket nyújtanak. Az általuk kibocsátott fénysugarak frekvenciája 10^{15} Hertz körül van, tehát ha sikerül ezt információhordozóként felhasználni, akkor egyetlen lézergugáron tízezerszer több információ köz-

vetíthető, mint egy „klasszikus“ mikro-hullámú rendszer segítségével.

Az itt recenziált szaklapban megjelent tanulmány szerzője, Daniel Ostrowsky a Bell Telephone Laboratories (BTL) ilyen irányú kísérleteiről és sikereiről számol be. Az 1969—1970-ben feltalált, üveg-szálakból készült ún. „fényvezetők“ valóban alkalmasak arra, hogy egy lézersugárra „ráépített“ információt továbbítsanak — elvileg bármilyen távolságra. A „fényvezetők“ különböző geometriájúakra képezhetők ki, s így különböző funkciókat tölthetnek be. Vékony rétegekben, megfelelően alakítva, olyan passzív és aktív „áramköröket“ lehet belőlük előállítani, amelyek az elektronikus, pontosabban a mikrohullámú áramkörök analógjai. Így készíthetők rezonátorok, modulátorok, detektorok, erősítők stb., egyszóval mindazok az alapegységek, amelyek minden klasszikus adó-vevő rendszernek is alkotórészei. Mivel a fény hullámhossza a rádióhullámokénál tízezerszer kisebb, e berendezések méretei is körülbelül ilyen arányban állanak a klasszikus távközlési berendezésekével. Innen származik az „integrált optika“ elnevezés, hiszen ilyen méretű rendszerek létrehozásához a mikroelektronikában bevált vékonyréteg-technikák az „optikai integrált áramkörök“ gyártására is megfelelőek, csupán a felhasznált anyagok mások.

Tulmelve a klasszikus berendezéseknek megfelelő optikai rendszerek megvalósításán, olyan új, nem-lineáris „áramköröket“ is kikísérleteztek, amelyek csak az integrált optikában létezhetnek. Ilyen például a BTL munkatársai előállította s COBRA-nak (Commutateur Optique Binair Rapid) nevezett „áramkör“, amelyet a logikai áramkörök, tehát az „elektronikus agyak“ működésének alapjául szolgáló billenőkörökhöz hasonlíthatnánk. A fény nagy frekvenciájának köszönhetően ennek a kommutációs sebessége több nagyságrenddel meghaladja a klasszikus billenőkörökét. A szerző szerint éppen ezért a közeljövőben egy új (optikai) számítógép-nemzedék megjelenése várható. Az „optikai agyak“ rendkívül gyorsnak, nagy teljesítményűnek ígérkeznek.

AGYKOMPÜTER-VERSENGÉS (Természet Világa, 1975. 10.)

A világsajtóból szinte naponta értesülhetünk a számítástechnika területén jelentkező újításokról, a számítógépek teljesítményének rohamos növelését elősegítő új műszaki találmányokról (lásd: optikai számítógépek), s nem kevés az olyan írások száma sem, amelyekben az

illető szerzők a számítógépet az emberi agy egyre „veszélyesebb“ vetélytársaként igyekeznek bemutatni.

Dr. Andrási Ferenc az ilyenszerű állításokat veti alá beható elemzésnek, szemügyre véve azt, hogy melyek azok a szempontok, amelyek alapján a két „vetélytárs“ összemérhető, s milyen minőségi különbségek léteznek közöttük.

Íme, néhány összehasonlítási szempont és adat. Míg egy komputer működéséhez körülbelül 150 000 watt teljesítményre van szükség, az ember agya alig 25 wattot „fogyaszt“. A számítógépben az információk sűrűsége elérheti elvileg a 10^{15} bit/cm²-t, a szállítási sebesség pedig 300 000 km/sec, ezzel szemben az agyban az ember egész élete folyamán felhalmozódott információ nem több, mint $5 \cdot 10^{10}$ bit, s az ingerületek alig 120 m/sec sebességgel terjednek az idegpályákon. Ami viszont már minőségileg magasabb szintre helyezi az agyat, az az egyes neuronok kapcsolásainak a számával és milyenségével függ össze.

Az emberi agy 15 milliárd neuronja közül mindegyik körülbelül 10^4 kapcsolást (szinapszist) valósíthat meg, míg a számítógép egy-egy logikai eleme legfeljebb három hasonló elemhez kapcsolódhat. A neuron egyidejűleg 150—300 beérkező impulzus alapján válaszol, míg a számítógépnél minden egyes impulzusra létrejön a megfelelő válasz. Ezért egyetlen hiba esetén az egész számítás rossz lesz, míg az agyban egy-egy impulzus kimaradása, esetleg egy-egy neuron kikapcsolódása vagy kikerülése a végső választ nem befolyásolja. Ugyanakkor az idegrendszeri láncolatok nem azonos logikai értékűek, mint ahogy ez a számítógépeknél van, hanem a differenciálódás folyamán specializálódtak, ami oda vezet, hogy az ingerületek már menet közben kondenzálódnak, részlegesen feldolgozódnak. Például a 125 millió fényérzékeny idegsejtről az információt az agyba csupán egymillió idegrost szállítja. Ez a szintetikus kép megragadását teszi lehetővé, amire a számítógép képtelen. Ugyancsak képtelen a számítógép induktív módon „gondolkodni“ stratégiát kialakítani, amit a sakkzó komputer példája illusztrál a legjobban. Az agy utolérhetetlen fölényt bizonyítja az adaptációs képesség is. Egy számítógép megváltozott körülmények között nem tudja megváltoztatni „viselkedését“.

Bármennyire is csodálatosak tehát az ember készítette „agyak“, a törzsféjlődés sok száz évmilliói során létrejött természetes párjuknak nem válhatnak igazán „veszélyes“ vetélytársaiává.

HAGYOMÁNYTEREMTÉS (Steaua, 1975. 11.)

Költészeti és — újabban — színes képzőművészeti anyagával hívja fel magára a figyelmet, hónapról hónapra, a *Steaua*. Saját lírikusai mellett (akik között olyan rangos költőket is fel tud vonultatni, mint például ebben a számban Marin Sorescu, Vasile Nicolescu, Aurel Gurghianu, Radu Cârnelci) rendszeresen bemutatja a világlíra eseményeit is, újabb földrészekkel tágitva irodalmi horizontunkat. Egy Siqueiros-hoz írt Pablo Neruda-vers és Ion Brad görögéből készített fordításai (Joanna Tzatzos) régi hagyományt folytatnak tehát a folyóiratban, mint ahogy hagyomány-nyá alakul a *Steaua*-ban a magyar líra bemutatása is.

Ezúttal azonban sajátos jellege van e fordításoknak: a *Steaua* és a kecskeméti *Forrás* között kialakult baráti-munkatársi kapcsolat eredményeként magát a lapot, legközvetlenebb munkatársait mutatják be a román olvasóknak; a *Forrás* költői közül Hatvani Dánielt és Buda Ferencet (Aurel Rău, Aurel Șorobetea, Anton Popa, Adrian Popescu és Corneli Udrea tolmácsolásában — s már maga ez a hosszú névsor örvendetes gyarapodást jelez!), a prózáiró Raffai Sárolyt (aki egyébként költő és drámaíró is) s a kritikus Székér Endrét (a prózai szövegek fordítója Florica Perian), néhány kecskeméti képzőművész társaságában. S teszik mindezt antológiaszzerűen, szép grafikai tálalásban, rövid, de lényegretörő tájékoztatás kíséretében, amelyből a *Steaua* olvasója fogalmat alkothat magának e — rövid idő alatt, tulajdonképpen helyi hagyományok nélkül profilt, hagyományt teremtő, főképpen szociográfiai érdeklődésével rangot kivívott — „vidéki” folyóiratról.

Ez az összeállítás is bizonyítja, hogy a vidékiség korántsem csupán földrajzi adottságokon múlik, s a hagyományt sem csak készen lehet kapni — minden hagyományt egyszer meg kell teremteni...

AZ IRODALMI NOBEL-DÍJ ÉS A KÖLTŐK (Le Nouvel Observateur, 1975. 572.)

Kevesen tudják, hogy a költő Eugenio Montale, aki nemrég, 79 évesen kapta meg a Nobel-díjat, fiatal korában operaénekesnek készült. Talán nemcsak énektanára váratlan halála szabott más irányt pályájának, hanem egy sikerlény is: első versei már a húszas évek elején Olaszország egyik legtehetségebb, legérdekesebb költőjévé avatják, olyan népszerű költővé, amilyent Leo-

pardi óta nem ismert az olasz líra. 1925-ben *Os de seiche* című kötete egycsapásra idősebb költőtársa, Ungaretti vételetársává tette. A fasizmus idején a két nagy költőt szembeállítja politikai állásfoglalásuk: Ungaretti Mussolini-párti, Montale pedig Mussolini-ellenes. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1959-ben egy harmadik olasz poeta, Salvatore Quasimodo kapta meg a Nobel-díjat; így vélték elkerülni, hogy az Ungaretti—Montale rivalitást tovább élezzék. Ungaretti majdnem százévesen hunyt el, és a stockholmi Akadémia csak az ő halála után hozta helyre Montaléval szemben elkövetett mulasztását. Montale átteszöen áradó verselése szakít az olasz költészet Petrarca óta művelt lirizmusával. A legújabb Nobel-díjas költőt a filozofikus hajlam mellett — Kierkegaard és Szestov állandó olvasmányai — a természet szeretete egész életét végigkíséri. Köteményeiben a növények s a parti főveny éppoly fontos szerepet játszik, mint az eszmék, amelyeket maguk az elemi erők is sugallnak, nemcsak az ember gondolja ki őket.

Montale az ötödik olasz Nobel-díjas író. Előtte Carducci (1906), a szardíniai író, Grazia Deledda (1926), Pirandello (1934) és Quasimodo (1959) jutott a díj birtokába.

Túl nagylelkűen vagy mostohán bánik a költőkkel a Nobel-díj bizottság? Igaz, hogy az első, 1901-es Nobel-díjat költő kapta, sajnos, Sully Prudhomme személyében. De a következő francia Nobel-díjas költő — 1961-ben — Saint-John Perse lett. Megérdemelten díjaztak olyan költőket, mint Mistral és Maeterlinck, Rabindranath Tagore vagy T. S. Eliot, Szeferisz, Juan Ramón Jiménez, Borisz Paszternak vagy Pablo Neruda, ám ugyancsak hosszú lenne a közelmúlt vagy napjaink azon költőinek listája is, akikről a stockholmi bizottság nem vett tudomást.

CSALÉTEK-E A REKLÁMFILM? (Le Monde diplomatique, 1975. 11.)

Mi készítette a *Le Monde* tekintélyes külpolitikai sajtókiadványát arra, hogy a politikai filmeknek fenntartott egész rovatát a „nyílt és rejtett rábeszélés” közhely-elemzésének szentelje?

Blaise Cendrars szerint a reklám a mai élet szemet és szellemet gyönyörködtető virága. Ez a minden ironia nélkül „virágzó” optimizmus szemet és szellemet elszomorító. Attól viszont még lehet igaz.

Fogalmunk sincs arról, hogyan hat a reklámfilm a fogyasztásra. Az igen fejlettnék vélt reklámpszichológia még

mindig a moziban ülő vagy a képernyőt néző, jólmegcélzott reklámalany ilyen vagy olyan típusba való beskatulyázásával bajlódik. Ha néha megjelenik is egy-egy mélyreható elemzés, az konk-lúzióival annyira elképeszt, hogy tudomást sem veszünk róla.

A reklámszichológusok abban a hie-delemben élnek ugyanis, hogy a rek-lámfilm kereskedelmileg hatékony. Ez tévhit. A reklám töményen adagolva sem serkenti a fogyasztást. A reklám nem csodaszor, mert ha az volna, gaz-dasági válságok idején a vállalatok nem éppen a reklámköltségvetésen kezdenék meghúzni a nadrágszíjat. Franciaország-ban a reklámügynökségek voltak a vál-ság első áldozatai. A *Film français* 1975. júniusi száma arról számol be, hogy 1974-ben a reklámfilmtermelés 40 száza-lékkal esett vissza az előző évekhez ké-pest. A kereskedők már tudják, amit a reklámszichológusok még nem, hogy a közönséget nem lehet pusztá reklámmal etetni. A reklámszemiotikusok azonban tudják, amit a kereskedők még nem, hogy a közönséget kizárólag a pusztá reklámmal nem lehet etetni — minden mással igen. Az oly szeszélyes francia közönség rossz filmek és tv-műsorok szünetében reklámfilmel csemegézik. Ezek a virtuóz képi ujjgyakorlatok, ki-tűnő geg-technikájukkal, vonzó rövid-ségükkel a burleszkfilm fénykorára em-lékeztető népszerűséget vívtak ki ma-guknak.

A néző tehát ellentmondásosan visel-kezik. Elválasztja magában a közönyt az élvezettől. Elvezete a filmnek, közö-nye a reklámnak szól. A reklámüzenet filmi hordozója leválik a reklámüzenet-ről, és önállóul. A reklámfelhívást úgy-is rendszerint a film végére szokták csapni, mintegy ráaggatják a filmötlet-re, úgyhogy a film értékelésekor köny-nyen el lehet tekinteni tőle. Kérdés, va-jon a reklámtól ilyen olcsón megszaba-dulni — lehetséges-e?

A reklámfilm szemiotikai vizsgálata volna talán hivatott arra, hogy felvé-rtesse a nézőt a reklám újabb cselveté-szeivel szemben. Ezt nemcsak azzal ér-heti el, hogy különbséget tesz a reklám denotációs és konnotációs kódja között, hanem főként azzal, hogy feltárja a kon-notációs kód szerkezetét és működését.

Minden tévé- és filmreklámot két pó-lus között helyezhetünk el, a leíró és elbeszélő pólus között. A tévéhirdetések inkább a leíró pólushoz, a reklámfilm-ek inkább az elbeszélő pólushoz áll-nak közelebb.

Az egyszerű leírás szükségszerűen re-dundáns, képi és nyelvi formában meg-ismétlődő. A kép elsősorban figyelem-felhívó jellegű („íme az áru!"), de cse-

lekvésre is készlet („vedd meg!"). A kí-sérőszöveg mintegy rádupláz erre, leírja vagy szuggerálja az áru értékes tulaj-donságait. A tévéhirdetésben ezért köny-nyű elválasztani a filmcselekményt (film-geget) a reklámozott áru denotációjától (képi és nyelvi leírásától).

Hogyan viszonyuljon azonban a né-ző a reklámfilm konnotációs alattomos-ságához? A „rejtett rábeszélés" szolgá-latába állított konnotációs kód szinte észrevétlenül környékezi meg a nézőt. A reklámfilm ugyanis tipikusan vára-kozási műfaj. „Komoly" filmprodukciók és drámai híradások peremén (előtt, után vagy között) szórakoztatja a né-zőt. Azaz: tréfás, pajkos, könnyed han-gulatával megteremti a kikapcsolódás látszatát. A reklámfilm a moziban fé-lig égő villanyok mellett vetítik. A né-zők helyüket keresgélik, beszélgetnek, peracet ropogtatnak. A játékos, cinkos környezet leszereli kritikai éberségüket. A látvány itt a műsorkiegészítő szere-pét játssza, amit mintegy jutalomként forgalmaznak a tisztelt nézőnek. Sze-met gyönyörködtető ingeny ráadás, avagy a vizuális képzlet rágógumija. A vil-lág reklámfilmgyártásának több mint 80 százalékát éppen ezért a színes filmek teszik ki. A filmek több mint 80 száza-léka nem hosszabb 30 másodpercnél, és ritka az a film, amely meghaladja a 3 percet.

A reklámfilm tüneményes cselekmé-nyével a kontextusra irányítja a néző figyelmét. A reklámozó nagyvonalúan lemond a denotáció legfőbb erényéről: a szemérmetlen erőszakról. A cselek-mény paravánja mögé húzódik vissza, s onnan adagolja műfajadat szerény sztereotípiáit. A moziban vetített rek-lámfilm különben is nehezebb helyzet-ben van, mint a televíziós hirdetés. A vacsorázó tévénézők differenciálatlan tö-megét elég nyílt agresszióval rávenni ar-ra, hogy figyelmetlensége gyanútan pil-lanataiban megálljon a torkán a falat. Egy-egy film differenciált közönségét azonban nem lehet ilyen útszéli mód-szerekkel megnyerni. Őt elkápráztatni kell, s ha ez nem sikerül, legalább ki-engesztelni. „Reklám, de jó!" — valami ilyesfélével honorálhassa a néző az in-gyen szórakoztatást.

A reklámfilm jól átgondolt kompro-misszum. Egyszerre kell rafinált eszkö-zökkel átjátszani a néző kritikai érzé-két, és elkoptatott közhelyekre bízni a reklámüzenetet. A reklámozó kénytelen a filmkifejezés „bevett" kódjait igénybe venni, olyan konnotációs hurokat pen-getni, amely mindenkihez szól. Nem az árut reklámozza, hanem az életmódot, melynek az illető áru lételeme. S mivel a művészfilm is életmód, a néző mind

nehezebben tud különbséget tenni az áru képében jelentkező életmód és az életmód képében jelentkező áru között. Reklám és film — a kereskedelmi hatékonyság egyetlen kifejezőmódjának kétféle megnyilvánulása. Reklám és film — egyetlen ideológiai közlekedőedény. Különbség köztük, ha van, mindössze annyi, hogy míg a filmipar személyiség- és viselkedésmódellei magát az életmódot bocsátják áruba, s nem az egyes fogyasztásra ítélt terméket, a reklámfilm sietve behozza ezt a mulasztást. Néha azonban ez a különbség is eltűnik. Különösen az amerikai film- és hanglemézipar olvadt annyira össze, hogy sokszor nem lehet tudni: a film viszi-e a slágert, vagy a sláger a filmet.

Neves rendezők állították művészetüket a reklámfilmgyártás szolgálatába. Chabrol a Marlborough-t, Jacques Demy a Roja-termékeket, Dušan Makavejev a Pathé-Marconit reklámozza. Bűn ez? Semmi esetre sem. De ugyanaz a mindennapi életszemlélet árad „reklámművészetükből”, mint mondjuk a hollywoodi filmgyártás sztereotípiáiból. Felszabadult, gondtalan, vidám emberek örök vakációs hangulatban, népszerű film- és tv-sztárok, akik még ma feltétlenül megvásárolják azt a bizonyos „dolgot”, amitől szépek, okosak, egészségesek, boldogok és mindenekfelett modernnek lesznek.

A reklám istene persze — a nő. A férfi szemszögéből mítosszá tett nő, akit naponta kiárulsanak. Az azonosulásra kínált nőmodell mindenekelőtt szexuális tárgy, amelynek fő jellemzője, hogy teste van. Tetszenie kell, és mindenáron meg kell őriznie szépségét, eleganciáját, fiatalságát. A reklám a legmegértőbb, leghízelgőbb férfi. Mindent tud, amit a nő megkívánhat, mert abból indul ki, hogy a nő a legnagyobb igényű fogyasztó. A nő a családban a magasabb életstandard felé való törekvés hajtóereje. A nők nagy része maga is kereső, a nők aktívabbak, határozottabbak, önállóbbak lettek — legalábbis látszatra. Mert változnak a női szerepek, de a szerepelvárások alig. A női mítosz zavarban érzi magát. Hol egyoldalúan „a nők felszabadulásának” utópiájába kapaszkodik, s a felszabadultan költekező nő imagójára épít, hol pedig teljes egészében ősi tényeken alapuló, érzelmileg begyökerezett előítéletekbe csúszik vissza. A nőt a reklámfilmek az otthonába zárják, vagy egyértelműen kidobják onnan. Nem csoda, hiszen a nők önmagukról alkotott képe is éppolyan ellentmondásos, mint a férfiak nőmítosza. Klasszikus és modern sztereotípiák osztoznak a reklámok világán. Megtűrik egymást, de nem keverednek. Va-

lószerűleg azért, mert a felszabadulás utópiája nem több visszajára fordított patriarchalizmusnál. A legfelvilágosultabb reklámfilmekben is tetten érhetők a hagyományos szerepelvárások archetipusai.

„*Családanyó*”. Bűntudatot kell hogy érezzen, ha nem tud vásárolni, és nem tud főzni. A képernyőn tehát megjelenik egy mindentudó matróna (aki a régi szép időkre emlékeztet), és fejedelmi gyermekkorukba varázsolja vissza a frusztrált férjeket. Ha meglazulna a házastársi szerelem (kötelességtudat?), mely a nőt a családi tűzhelyhez kötötte, ott van bevetésre (zsarolásra?) készen mint legfőbb kötelék: az anyai szeretet. A gyerek, rendszerint fiú (az éppen távol levő férj helytartója), gasztronómiai diktatúrával tartja kézben saját élelmézését. Ellensúlynak pedig ott a kislány, kacéran kedveskedve máris főzőreceptért nyafog.

„*Háziaszony*”. A lakás óriási test, mely mindig rendetlen és piszkos. A nőiesség fekete kontinensét férfias nevű mosószeresek hódítják meg (pl. Ajax, Vigor). A háztartási gépek és szerek tanácsadója mindig férfi. A technika ugyanis a férfiak találmánya, a háziaszony minden kiváltsága az együgyű alkalmazás.

„*Szexuális tárgy*”. Vezető sztereotípiá. A férfi örömmel, a nő kisebbrendűségi érzéssel legelteti rajta a szemét. A leplezett női test az örök ifjúság és örök karcsúság mércéje — csak átbújni lehet alatta.

A jól adagolt sztereotípiák jellegzetes előnye a konkrét termékreklámozással szemben, hogy kölcsönösen erősítik egymást. Mégis Paul Valérynek lenne igaz: hogy „a reklám korunk egyik legnagyobb átká, sérti a tekintetet, meghamisítja a jelzőket, s megfoszt hitelétől minden jótulajdonságot”? A *Le Monde diplomatique* csak leírta a jelenséget, de nem vállalja a döntőbíró szerepét.

AZ IGAZI CSINSZKA? (Tiszatáj, 1975. 10.)

Így, megkérdőjelezve írja Féja Géza tanulmánya élére Robotos Imre ama „dokumentumriport”-jának hivalkodó címét, amely Ady Lajos dicstelen nyomdokain haladva „Csinszka minden mondatából vádat próbál kovácsolni”.

„A »riport« — állapítja meg Féja — túlzás, mert ez a műfaj közvetlen élmények lecsapódása, a szerző pedig nem ismerte Csinszkát. A dokumentumok felhasználásának kötelező előfeltétele a forráskritika.” Majd megfogalmazza a kér-

dést, amelyre tanulmányát szánja feleltül: „Tudta ezt, és érvényesítette a szerző?”

A legújabb Csinszka-revizíó fő forrásainak elemzését Tabéry Géza könyvében kezdi: „Tabéry tehetséges író volt és rokonszenves ember, de torzó maradt. [...] *A csucsai kastély kisasszonya*] legjelentéktelenebb munkája. Lélekrajzot akart írni, de éppen ez nem sikerült, holott Csinszkatól nagyszerű anyagot kapott. Művét inkább rosszul alkalmazott malícia jellemzi.“ A tizenhat éves Boncza Berta leveleire „Tabéry a kispolgár erkölcsi megbotránkozásával választott, holott félelmetesen nagyszerű irodalmi anyagot kapott. Ekkor mutatkozott meg, hogy mégsem nagy formátumú író. [...] Boncza Bertának nem volt anyja, apja, játszótársa, éppen a személyiség kialakulásának az éveiben végzetesen egyedül élt. Félreértés ne essék, távolról sem lelki betegségről van szó, de sorsdöntő belső sérülésekről. [...] Csodálkozunk, ha a pubertás idején a leányban megszületett a nagy trauma? Ha vágyakozik valakire, aki ezt a traumát feloldja? »Meváltót« keres, és nemtője akar lenni? Naiv és koraérett? Stílusa teli szecessziós sallangokkal, mégis olykor tündöklően eredeti? Szárnyalni szeretne, de folyton börtönrácsokba ütközik, mert a leánynevelő intézetek éppen úgy börtönt jelentettek neki, mint Csucsá [...] Barátságot akart kötni Tabéryval, s midőn a férfiből kitört a rejtőz kispolgár, éles, de jellemző kritika kíséretében hűvös fokra állította a barátságot. [...] Tabéry ekkor követte el életének legnagyobb mulasztását: megírhatta volna Bonczában a XX. századba tévedt és még akkor is szabadon grasszáló kényurat, Csinszkaiban pedig a gyermek tragédiáját az úri romlás közepe.”

Lám Béla könyvének (*A körön kívül*) forrásértékéről — érdeméhez illően — elismerően nyilatkozik: „becsületos és megbízható munka, bár nem író írta, de mint mű is sokkal értékesebb Tabéry Géza emlékezéseinél. Ideje lenne fölfedezni.“ Tömörségében is értő, mélyreható elemzését adja Féja szerelműknek: „Csinszkával egy kolozsvári bálban ismerkedett meg, szerelem keletkezett, házasságot terveztek, Csinszka mégis folytatja levelezését Adyval. Vajon miért tette? A válasz fölötté egyszerű: személyesen még nem ismerte Adyt, verseit annál inkább, és tőle várta a legtöbbet, a teljesebbet. Ady azonban, bár ígérte, évekig nem jött Csucsára, és Boncza Berta Ady-ábrándja egyre valószínűlenebbnek tetszett. Ám, lehetséges becsülettel egyszerre két férfit szeretni? Midőn ítélünk, figyelembe kell

vennünk valamit: Csinszka gyermekkorát, traumáit, sorsát és ezekből alakult személyiségét. Életében semmi sem volt szokványos, ő sem lett azzá, nem ítéhetünk róla a polgári szabvány és séma szerint. Ugyanez érvényes Lédára, aki Ady mellett férjét is szerette. »Is-ten szent szörnyceteg« rendkívüli aszszonyok szerették, ez volt a »természetes«. [...] Ady váratlanul berobbant Csucsára, bár hangsúlyozta, hogy nem lánynezőbe jött, de mégis eljött, a leányban pedig lobot vetett az immár csak parázsló Ady-ábránd. Cselekednie kellett, és úgy vélem, feltétlenül becsületos lépést tett, meghívta mind Adyt, mind Lám [Bélát]; a két férfi barátságosan elbeszélgetett, és megtörtént a döntés [...]. Miért vélem becsületosnak Csinszka lépését? Mindkét férfi otthagyhatta volna, és csaknem így is történt. A leány különben Lám [Béla] leveleit megmutatta Adynak.“

Megdöbbenésének ad hangot Féja, mivel a „dokumentumriport“ szerzője „Ady csucsai korszakát »leggyötrőbb négy évének« merészelt nevezni“, s a továbbiakban helytálló értékelését kapjuk tollából a csucsai esztendőknél: „Mikor volt az Ady-sors idilli? Élete szakadatlan dráma, s aki hozzá csatlakozott, drámai hősnővé vált, mind Léda, mind Csinszka. Csinszka nem nyújtott Adynak annyit, mint Léda? Ez fordítva is igaz, Léda Adyja még csak viaskodott a halállal, Csinszkáé már a szorításban vergődött. Nevezük csak meg Ady utolsó éveinek ihletőit: Csucsá meditálásra hívó légkörét, a fiatal Csinszka melegét és a halál csontkezeinek a szorítását. (Ady nem pózolt, midőn utóbb azt mondta Csinszkanak, hogy mindig hárman ülnek az asztalnál, s a harmadik a halál.) A három ihlető nagy verseket hívott fel, Csucsán tetőződött Ady filozófiai költészete, számvetése a végső dolgokkal. Ami pedig a Csinszka-verseket illeti, Ady legkülönb szerelmi verseinek a sorát gyarapítják. Szerelme nem égett olyan fekete-piros máglyatűzzel, mint a Léda-időben. Új műfajt teremtett az elégia ősi melegéből, a borongás barna árnyalataiból, a meghatottság szívhangjaiból. Más ívásút, mint hajdan, de távolról sem csökkent értékűt, az lett volna zuhanás, ha roskadozva ifjúságot mímelt.“

Féja felfedi az idestova fél évszázada kiírthatatlan és dudvaként újra meg újra életre kapó Csinszka-meghurcolások eredőjét: „A Csinszka erkölcsi hitelét rontó hadjáratot Ady Lajos indította el. Lédának »megirgalmazott«, mert nem került anyagi ellentétbe véle, annál kíméletlenebb volt Csinszkával szemben, mert az örökség sorsa forgott kockán.

Ady Lajost közepes képességű, rideg és anyagi embernek ismertem. Eddig nem szóltam erről, de ha a teljes igazság ürügyén Csinszkaról torzképet csinálnak, akkor lássuk Ady Lajos igazi arcát.“

Ady Lajos arcképét, aki egy kávéházi társasvacsorán az ő jelenlétében is „ocsmány, hihetetlen történetet mondott el“ volt sógornőjéről, Féja a személyes ismerős hitelével rajzolja meg: „Nem állítom, hogy Ady Lajosból hiányzott a testvéri érzés, de a rideg önzés és a mindenre elszánt történet erősebb volt. [...] »az öcsém« bátyja szellemi örökségét is el akarta árulni. Akkor, 1936-ban Ady Endrénél már nem tudott volna ártani, én azonban az ügy szenvedő részese lehettem volna. Hatvány Lajos biztatására *Jóslások Magyarországról* címen gyűjteményt válogattam Ady publicisztikai írásaiból. A könyv 1936 májusában jelent meg [...]. Egyszeribe kiderült, hogy Ady tegnapi cikkei még mindig izgalmasan időszerűek, mert a halálra való múltnak sikerült átmentenie magát. Nem is késett csatlótsái mozgósításával [...]. A fejtámadások minden áron eleget próbáltak tenni megbízóiknak, és »nagy ágyút« akartak felvonnatni ellenem, a költő öccsét, Ady Lajost. Ez a törpe ember hajlandó lett volna tiltakozni a *Jóslások Magyarországról* megjelentetése ellen, mert — szerinte — Ady Endre utóbb maga is túlhaladottnak tartotta publicisztikáját, tehát gyűjteménnyel ártottam Ady Endre jóhírének. Talán mondanom sem kell, hogy a költő sohasem tett ilyen értelmű nyilatkozatot, de nem is tehetett, mert politikai versei egy árnyalattal sem »szelidebbek« cikkeinél, sőt — lírai alkotások lévén — még nagyobb tüzet gyújtottak. De törődtek is támadóim az igazsággal, úgy vélték, ha Ady Endre édestestvére nyilatkozik ellenem, akkor főbenjáró bünt követtem el, és a legkevesebb, hogy tanári állásomtól megfoszsanak. Eppen akkor írtam *Viharsarok* című könyvem, s ha Ady Lajos támadása megjelenik, bizonyonnal elveszítem kenyeremet, kiadóm felbontja szerződésünket, és ez a könyvem is torzó marad. De váratlan segítség érkezett. Megszólalt Ady Lajos telefonja:

— Itt Buchinger Manó. Hallom, hogy támadni készül, Lajoskám. Én a maga helyében nem tenném.

— Miért nem? — válaszolta az »öcsém« magabiztos hangon.

— Ennyire rossz az emlékezete, Lajoskám? Maga az első világháború idején cikkeket írt a Népszavába, bár álneven, de saját kezével. Kísérőleveleket is mellékel, ezekben gyors közlésüket kérte. Többnyire megjelentek, mert Ady Endre öccse írta, de néhányat félretet-

tünk, mivel túlzottan forradalminak ítéltük, s megőriztük, most pedig dokumentumként örömmel közzéteszük. Nos, támad, Lajoskám?

— Nem támadok — hangzott immár megszélidült hangon a válasz.

— Nem is ajánlom. — S a beszélgetés véget ért.“

Féja Géza tanulmányának befejező szakasza talán a legszebb és legigazabb ragyogású megörökítése Ady Endre két nagy szerelmének: „Léda és Csinszka nem voltak szentek, de úgy vélem, többek: asszonyemberek. A szent alkata parancsára boldogan vállalja a szenvedést, az embernek szüntelen küdenie kell saját életvággyával, midőn másokért áldozza magát. Léda és Csinszka egyaránt vállalták egy nagy szenvedély tűzpróbáját, különben emberek voltak, mint mindannyian. Vállalásuk azonban rendkívüli lényekké avatta őket, és tiltakozom, hogy éppen ezt a rendkívüliséget tagadják meg tőlük.

Ismerem életüket, de ha fölmerül aruk, az antik tragédiák hősnőire gondolkodok.“

FINNUGOR NÉPEK IRODALMÁBÓL (Szovjet Irodalom, 1975. 6.)

A 192 lap szöveget és 8 színnyomatot képzőművészeti reprodukciókat tartalmazó finnugor szám revelációként hat a magyar ajkú olvasóra, mert — valljuk be őszintén — közeli és legközelebbi nyelvrokonaink irodalmáról és művészetéről meglehetősen keveset tudunk.

Kis népekről van szó, amelyeknek a lélekszáma együttesen alig haladja meg a 4 milliót, külön-külön pedig 1 500 000 és 500 között váltakozik (a két végletet a mordvinok, illetve a vótok képviselik). A Szovjetunió hatalmas területein szétszórtan élnek: az észtek az Észt SZSZK-ban, a hantik (azaz osztjások), karjalai-finnek, komik (zürjének), lappok, many-sik (vogulok), marik (cserebiszek), mordvinok, udmurtok (votjások), vepszék és vótok az Oroszországi SZSZSZK-ban, a lívek pedig a Lett SZSZSZK-ban. Az Oroszországi SZSZSZK-ban a viszonylag nagyobb lélekszámú finnugor népeknek öt autonóm köztársaságot és két nemzetiségi körzetet szerveztek: 1923-ban, illetve 1956-ban a Karél ASZSZK-t (az 1920-ban alakított autonóm területből, illetve az 1940-ben létesített Karél-finn SZSZK-ból), 1934-ben a Mordvin ASZSZK-t (1928-tól nemzetiségi körzet, 1930-tól autonóm terület), az Udmurt ASZSZK-t (1920-tól autonóm terület), 1936-ban a Komi ASZSZK-t (1921-től autonóm terület), a Mari ASZSZK-t (1920-tól autonóm terület);

1930-ban az Osztyák-Vogul Nemzetiségi Körzetet (amelynek nevét 1940-ben Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzetre változtatták) és végül — a Komi ASZSZK-tól távolabb élő komik számára — a Komi-permják Nemzetiségi Körzetet. Az Észt SZSZK, valamint az öt autonóm köztársaság és a két nemzetiségi körzet összterülete meghaladja az 1300 000 négyzetkilométert.

A rendkívüli nyelvjárási megosztottság mellett, elsősorban a cári Oroszország mostoha nemzetiségi politikájának tulajdonítható az, hogy a felsorolt népek irodalma — a példátlanul gazdag népköltészeti hagyományok ellenére — későn indult fejlődésnek. Jelentősebb műltra csak az észtek és a karjalai-finnek tekinthetnek vissza. A többi nép (habár a komik, az udmurtok és a marik már 1917 előtt is hallattak magukról) csupán az utóbbi fél évszázadban teremtette meg a szó szoros értelmében vett irodalmát. A manysi irodalom, például, a negyvenes években kezdett bontakozni, egy évtizeddel azután, hogy az orosz származású V. Csernyecov összeállította az első (!) manysi ábécéskönyvet.

Ma már legkevesebb nyolc, sajátos arculatú, rokon nyelvű irodalmat tarthatunk számon a Szovjetunióban: az észtekét, hantikét, karjalai-finnekét, komikét, manysikét, marikét, mordvinokét és udmurtokét, arról nem is beszélve, hogy a mordvin irodalomnak — nyelvjárási okokból — valójában két ága van: az erzá és a moksa, a komi irodalom pedig a Komi ASZSZK és a Komi-permják Nemzetiségi Körzet területén két önálló egységként fejlődik.

Mindezeket az irodalmakat nehéz volna egyetlen folyóiratomban részletesen és árnyaltan bemutatni. A *Szovjet Irodalom* című folyóirat szőben forgó száma úgy hidalja át a nehézséget, hogy csokornyit verset és szépprózait írást közöl a különféle nemzetiségű szerzőktől, majd pedig rövidebb-hosszabb cikkeiben, recenziókban és jegyzetekben foglalja össze a szükségesnek vélt tudnivalókat.

Valamennyi szerző minden egyes irásának méltatására itt nem vállalkozhatunk. Meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy ezekre az írókra általában a líraian friss hangvétel, a népi hagyományokhoz való ragaszkodás és az alapvető társadalmi változások iránti érzékenység a jellemző.

Két szerzőre mégis külön felhívnánk a figyelmet. Az egyik az 1937-es születésű Juvan Sesztalov, a mindössze 6000 lelket számláló manysi nép fia,

aki immár kötetek tucatjával bizonyította tehetségét. A másik pedig az észti Jaan Kross (született Tallinnban, 1920. február 19-én), akinek *Menny-kő* című — történelmi tárgyú, de írói önvaló másként olvasható, a dokumentáris hűséget ironiától sem mentes líraisággal ötvöző, sajátos ritmikájú belső monológokból szerkesztett — kisregénye vitathatatlan világirodalmi értéket képvisel.

TELEVÍZIÓ ÉS ANALFABETIZMUS (The Listener, 1975. 2428.)

Tudatunkban a két fogalom nem fér össze, különösen ha a harmadikat — a földrajzi-történelmi meghatározót: Nagy-Britanniát — is hozzágondoljuk. Pedig a probléma létező, reális, a BBC nevelési programjának részét képezi. Az elmúlt évtizedben vált nyilvánvalóvá, hogy Angliában van egy titkos felnőtt-társadalom, amelynek tagjai nem tudnak olvasni, vonattal utazva nem képesek leolvasni az állomások nevét, ellenőrizni jegyükön a szöveget. Jeremy Bugler cikke szerint (*Adults without words* — A szavakat nélkülöző felnőttek) az írni-olvasni tudók száma 90-95%, a maradék 5-10% pedig titkos analfabéta; e rejtett irástudatlanság leküzdése korántsem egyszerű, azok az eszközök, amelyeket a rádió és televízió például Jamaicában és Dél-Olaszországban alkalmaz (ahol az analfabetizmus a „szabály”), Angliában nem használhatók, minthogy itt, a fejlett ipari társadalomban szegénynek számít az irástudatlanság. Elképzelhetetlen tehát, hogy nagy csoportokat gyűjtsenek össze a tv-készülékek előtt, mint Jamaicában — pedig „több felnőtt nem tud olvasni Nagy-Britanniában, mint ahányan szombaton labdarúgó-mérkőzésre mennek”.

Hároméves tervet dolgoztak ki, 750 000 font költségvetéssel, a tv- és rádióműsorok számára. Nincs arról szó, hogy e műsorokban megtanítsák írni és olvasni az erről eddig lemaradt felnőtteket, de alkalmat biztosítanak arra, hogy felismerjék ennek szükségességét, s egy speciális telefonszolgálat révén megtalálják az utat is irástudatlanságuk gyakorlati felszámolásához. Az „On the Move” (mozgásokban, fejlődésben) című műsorok jeleneteket, filmeket, zeneszámokat, interjúkat tartalmaznak, az analfabetizmus különböző szintjein álló figurákat mutatnak be, hogy így mindenkire szólhassanak. Egy el nem hallgatható, gazdaságilag-társadalmilag egyaránt megoldandó kérdés legmegfelelőbb módozatainak keresése és megtalálása a cél.